

УДК 347.44 : 347.472

Цивільне право

Олег Кузьмич,

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри судочинства Юридичного інституту

Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ДАРУВАННЯ З ОBOB'ЯЗКОМ ОБДАРОВУВАНОВОГО НА КОРИСТЬ ТРЕТЬОЇ ОСОБИ

У статті досліджуються особливості правового регулювання договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи. На підставі аналізу цивільного законодавства, а також юридичної літератури визначено юридичну природу цього договору, проаналізовано питання виникнення та виконання обдаровуванним на користь третьої особи окремих видів обов'язків тощо.

Ключові слова: *договір дарування; обдаровуваний; обов'язок; третя особа; прийняття виконання; строк (термін).*

Одним із договорів, юридична конструкція якого опосередковує перехід права власності на майно, є договір дарування. Як свідчить аналіз існуючих наукових досліджень та чинного вітчизняного законодавства, питання правового регулювання договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи на сьогоднішній день є недостатньо вивченим у цивілістичній науці, що не сприяє активному використанню цієї договірної конструкції учасниками цивільних відносин.

Метою статті є дослідження особливостей правового регулювання договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи в положеннях цивільного законодавства України.

Відповідно до ч. 1 ст. 717 ЦК України за договором дарування одна сторона (дарувальника) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність. До

ознак, притаманних договору дарування, в юридичній літературі здебільшого відносять: а) безоплатність; б) збільшення майна обдаровуваного; в) зменшення майна дарувальника; г) вичерпний перелік способів дарування [1]. Крім того, за своєю юридичною природою договір дарування може бути або одностороннім, або зовсім не мати зобов'язального характеру, може бути як реальним, так і консенсуальним, а в деяких випадках формальним договором [2].

Як відзначено в юридичній літературі, безоплатність дарування зовсім не означає безпричинності. Мотиви укладення даного договору можуть бути найрізноманітнішими: від бажання допомогти обдаровуваному чи віддячити йому за певні послуги до спроби ініціювати зворотний дарунок [3].

З огляду на специфіку договорів дарування особливу увагу привертає до себе договір дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи, конструкція якого передбачена положеннями ст. 725 ЦК України.

Так, відповідно до ч. 1 цієї правової норми договором дарування може бути встановлений обов'язок обдаровуваного вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи або утриматися від її вчинення (передати грошову суму чи інше майно у власність, виплачувати грошову ренту, надати право довічного користування дарунком чи його частиною, не пред'являти вимог до третьої особи про виселення тощо). Крім того, як передбачено ч. 2 цієї статті, дарувальник має право вимагати від обдаровуваного виконання покладеного на нього обов'язку на користь третьої особи. У разі смерті дарувальника, оголошення його померлим, визнання безвісно відсутнім чи недієздатним виконання обов'язку на користь третьої особи має право вимагати від обдаровуваного особа, на користь якої встановлений цей обов'язок.

Таким чином, з моменту укладення договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи виникають тільки права та обов'язки в сторін такого договору, тобто в дарувальника та обдаровуваного відповідно. У той же час у третьої особи з моменту укладення такого договору не виникає ніяких суб'єктивних прав. Тобто до настання підстав,

обумовлених ч. 2 аналізованої статті, обов'язку обдаровуваного відповідає тільки право вимоги дарувальника як особи, яка уклала договір.

Наприклад, згідно із ч. 1 ст. 725 ЦК України змістом обов'язку обдаровуваного на користь третьої особи може бути надання права останній довічного користування дарунком чи його частиною. Таким чином, внаслідок укладення договору дарування з обов'язком обдаровуваного надати право довічного користування дарунком чи його частиною третій особі до настання підстав, обумовлених ч. 2 вказаної статті, обов'язку обдаровуваного відповідатиме тільки право вимоги дарувальника як особи, яка уклала договір. Тому внаслідок виконання обдаровуваним обов'язку, про який йдеться, у третьої особи виникне право довічного користування дарунком чи його частиною. З огляду на зазначене можна зробити висновок, що до настання обставин, визначених ч. 2 ст. 725 ЦК України, у третьої особи може виникнути право, однак у такому випадку не йдеться про право вимоги зобов'язального характеру, а право, яке виникає у третьої особи, як правовий наслідок виконання обдаровуваним свого обов'язку. Безумовно, третя особа, у якої виникло право довічного користування таким дарунком чи його частиною, через деякий час може й відмовитися від такого права.

Як відзначено в юридичній літературі, можливість встановлення у договорі дарування обов'язку обдаровуваного вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи чи утриматися від її вчинення – це одне з кардинальних нововведень цивільного законодавства. Адже за положеннями ЦК УРСР 1963 р. обдаровуваний завжди ставав власником одержаного за договором дарування майна без будь-яких умов та обов'язків виконувати які-небудь дії на користь третіх осіб. Незважаючи на те, що за таких обставин в обдаровуваного виникають зобов'язання за договором дарування, положення цієї правової норми не суперечать вимогам цивільного законодавства щодо безоплатності цього договору. Адже на обдаровуваного може бути покладено лише певний обов'язок винятково на користь третьої особи, а не на користь дарувальника. Отже, й у такому випадку зустрічна компенсація дарувальникові буде відсутня [4].

З огляду на специфіку конструкції таких договорів, як договір на користь третьої особи та договір про виконання третій особі, слід зробити висновок, що договір дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи, конструкція якого передбачена ст. 725 ЦК України, набуває ознак конструкції договору на користь третьої особи тільки у разі настання підстав, визначених в ч. 2 цієї статті. До настання підстав, встановлених ч. 2 ст. 725 ЦК України, виконання договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи здійснюється за конструкцією виконання третій особі [5].

Як уже відзначалося, договір дарування може бути як реальним, так і консенсуальним (ст. 723 ЦК України). Однак, як свідчить аналіз конструкції договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи, ні реальна, ні консенсуальна конструкція такого договору не обмежує можливість учасників цивільних відносин укладати такі договори з обов'язком обдаровуваного на користь третіх осіб.

З огляду на юридичну природу договору дарування та специфіку конструкції договору з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи особливу увагу привертає до себе зокрема проблема співвідношення розміру майна, отриманого за договором дарування, і розміру майна, що обдаровуваний повинен передати третій особі (розміру покладення). Так, на думку В. В. Новикової, за договором дарування має бути визначене співвідношення отриманого і переданого обдаровуваним третій особі майна, у зв'язку із чим авторкою запропоновано ч. 1 ст. 725 ЦК України доповнити положенням, яке б передбачало, що реальна вартість майна, переданого обдаровуваним на користь третьої особи, не може бути рівною чи більшою, порівняно із реальною вартістю майна, отриманого ним за договором дарування [6].

А. М. Ісаєв також вбачає за доцільне внести відповідні зміни до чинного ЦК України, зокрема передбачити можливість обдаровуваного звільнитися від обов'язку, який виявився або може виявитися рівним чи більшим за вартістю, ніж вартість самого дарунку [7]. Як нам видається, із

такими зауваження слід погодитись, оскільки в іншому випадку матиме місце нівелювання іманентно притаманної договорам дарування ознаки – безоплатності.

Виходячи із аналізу специфіки обов'язків обдаровуваного, які обумовлені положенням ч. 1 ст. 725 ЦК України, можна зробити висновок про те, що в договорах дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи учасниками цивільних відносин можуть бути визначені обов'язки, виконання яких на користь третіх осіб можливе як з участю третіх осіб, так і без їхньої участі.

Таким чином, з моменту укладення договорів дарування з обов'язками обдаровуваного, виконання яких є неможливим без участі третіх осіб (тобто в цьому випадку йдеться про такі обов'язки, як передання обдаровуваним грошової суми чи іншого майна у власність третьої особи, виплата грошової ренти тощо), треті особи можуть тільки приймати виконання або відмовитися від прийняття виконання. Безумовно, приймаючи рішення щодо прийняття виконання чи відмови від прийняття виконання, треті особи мають виходити із власних потреб та інтересів.

Враховуючи, що до настання підстав, обумовлених ч. 2 ст. 725 ЦК України у третьої особи жодних прав не виникає, тому до настання таких підстав вона може тільки відмовитися від прийняття виконання, у той час як після настання таких підстав третя особа може відмовитися уже від права вимоги.

З огляду на зазначене дарувальник, укладаючи договір дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи, повинен враховувати, що третя особа може й відмовитися від прийняття виконання. Однак, якщо за договором, укладеним на користь третьої особи, особа, яка уклала договір, за загальним правилом може скористатися вигодами, від яких відмовилася третя особа (ч. 4 ст. 636 ЦК України), то, відповідно, за досліджуваною договірною конструкцією у дарувальника такого права не виникає.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог ЦК

України, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового документообігу або інших вимог, що звичайно ставляться. Отож, виходячи із змісту цієї правової норми, а також враховуючи специфіку обов'язків обдаровуваного, для виконання яких вимагається участь третіх осіб, закономірно виникає питання щодо можливості останніх відмовитися частково від прийняти виконання.

Слід відзначити, що укладення договору дарування з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи для третьої особи не передбачає виникнення жодних обов'язків, у зв'язку із чим третя особа може прийняти виконання або відмовитися від прийняття виконання. Водночас третя особа, виходячи із власних інтересів, може вирішити тільки частково прийняти виконання, оскільки будь-яких обмежень стосовно аналізованого питання законодавцем не передбачено. Більше того, такі обмеження, очевидно, й не можуть бути передбачені у нормативному порядку. З огляду на зазначене відповідь на поставлене питання повинна бути однозначно позитивною. Тому, укладаючи аналізований договір, дарувальник повинен враховувати, що третя особа може відмовитися від прийняття виконання як загалом, так і частково.

Як впливає з аналізу ст. 725 ЦК України, законодавець на сьогоднішній день безпосередньо не визначає момент виникнення обов'язку в обдаровуваного на користь третьої особи, у зв'язку із чим можна зробити висновок про те, що обов'язок, про який йдеться, повинен виникати в обдаровуваного, якщо інше не передбачено договором, безпосередньо з моменту укладення такого договору. Слід відзначити, що в цьому випадку йдеться про виникнення обов'язку на користь третьої особи саме в договорах дарування, які вважаються укладеними з моменту передання майна (дарунку).

З огляду на зазначене особливу увагу привертають до себе питання виникнення в обдаровуваного обов'язку на користь третьої особи саме за консенсуальною конструкцією договору дарування, тобто договору з обов'язком дарувальника передати дарунок у майбутньому. Як передбачено

ч. 1 ст. 723 ЦК України, договором дарування може бути встановлений обов'язок дарувальника передати дарунок обдаровуваному в майбутньому через певний строк (у певний термін) або у разі настання відкладальної обставини. Таким чином, виходячи із ч. 1 ст. 717, ч. 1 ст. 723, ст. 725 ЦК України закономірно виникає питання щодо співвідношення у часі виникнення на підставі аналізованої договірної конструкції таких обов'язків, як обов'язку в дарувальника передати дарунок обдаровуваному та обов'язку на користь третьої особи в обдаровуваного.

З огляду на юридичну природу консенсуальної конструкції договору дарування обов'язок в дарувальника передати майно у власність обдаровуваного виникає не з моменту укладення такого договору, а після укладення такого договору, тобто через певний строк (термін) або у зв'язку з настанням юридичного факту, обумовленого учасниками цивільних відносин в такому договорі. Враховуючи інтереси обдаровуваного як однієї із сторін договору дарування, а також враховуючи специфіку конструкції такого договору з обов'язком обдаровуваного на користь третьої особи, слід зробити висновок, що обов'язок в обдаровуваного на користь третьої особи не повинен виникати раніше обов'язку в дарувальника передати дарунок обдаровуваному. Тобто, якщо інше не передбачено договором дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, обов'язок в обдаровуваного вчинити певну дію на користь третьої особи або утриматися від її вчинення має виникати водночас з обов'язком в дарувальника передати дарунок обдаровуваному. Слід відзначити, що виникнення обов'язку в обдаровуваного на користь третьої особи може бути пов'язано учасниками цивільних відносин і з юридичними фактами, настання яких матиме місце після виникнення обов'язку в дарувальника передати дарунок обдаровуваному.

З огляду на специфіку конструкції договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому викає питання: чи має право дарувальник вимагати від обдаровуваного виконання ним обов'язку на користь третьої особи незважаючи на те, що з настанням юридичних фактів, обумовлених

договором, дарувальник не здійснив передання дарунку обдаровуваному? Слід відзначити, що настання юридичних фактів, про які йдеться, є тільки підставою, з настанням якої дарувальник зобов'язаний передати дарунок у власність обдаровуваного, а не підставою, з настанням якої в обдаровуваного виникає право власності на предмет договору дарування. З огляду на зазначене цілком доречною є пропозиція А. М. Ісаєва стосовно доповнення ст. 725 ЦК України положенням, яким би передбачалося, що дарувальник має право вимагати від обдаровуваного виконання покладених на нього обов'язків на користь третьої особи тільки після прийняття дарунку обдаровуваним [8]. З огляду на те, що питання, про яке йдеться, на сьогоднішній день в контексті досліджуваної договірної конструкції законодавцем не врегульовано, доповнення ЦК України положенням, яке запропоноване А. М. Ісаєвим, безумовно, сприятиме захисту інтересів обдаровуваного в аналізованому випадку.

Враховуючи зазначене, необхідно зробити висновок щодо необхідності відмежування юридичних фактів, які, з одного боку, впливатимуть на момент виникнення обов'язку на користь третьої особи в обдаровуваного, а з іншого – на момент виконання такого обов'язку обдаровуваним. В останньому випадку таким юридичним фактом, як уже зазначалося, за загальним правилом, повинно бути передання дарувальником майна обдаровуваному.

Строк (термін) виконання обдаровуваним обов'язку на користь третьої особи, як впливає з аналізу досліджуваної договірної конструкції, не є істотною умовою такого договору. З огляду на зазначене до правовідносин, які виникають з приводу виконання обдаровуваним обов'язку на користь третьої особи повинні застосовуватися загальні положення ст. 530 ЦК України.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 530 ЦК України, якщо у зобов'язанні встановлений строк (термін) його виконання, то воно підлягає виконанню у цей строк (термін). Зобов'язання, строк (термін) виконання якого визначений вказівкою на подію, яка неминуче має настати, підлягає виконанню з настанням цієї події.

Крім того, як передбачено ч. 2 цієї статті, якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства.

Отже, виходячи з аналізу зазначеної правової норми, а також враховуючи специфіку досліджуваної договірної конструкції, варто відзначити, що з метою уникнення конфліктних моментів учасникам цивільних відносин при укладенні договору дарування все таки слід визначити строк (термін), впродовж якого обдарований з моменту виникнення у нього обов'язку на користь третьої особи має його виконати. Іншими словами, укладаючи такий договір, учасники цивільних відносин повинні визначати не тільки строки (терміни) чи певні юридичні факти, які впливатимуть на виникнення в обдарованого обов'язку на користь третьої особи, але й впливатимуть на момент їх виконання.

Таким чином, проблеми правового регулювання договору дарування з обов'язком обдарованого на користь третьої особи є доволі актуальними і мають велике значення для договірної практики, у зв'язку з чим потребують всебічного наукового дослідження. Однак на сьогоднішній день, як свідчать результати проведеного дослідження, принцип свободи договору є одним із основних механізмів, використання якого в договірній практиці дозволить уникнути багатьох проблем, які можуть виникнути при укладенні та виконанні таких договорів.

ПРИМІТКИ

1. Ісаєв А. М. Договір дарування за цивільним кодексом України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ісаєв Арсен Миколайович. – Харків, 2009. – С.48.

2. Ісаєв А. М. Знач. праця. – С. 58.

3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. – 2-е вид., перероб. і доп. / за ред. О. Д. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. II. – С. 299.

4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. – 2-е вид., перероб. і доп. / за ред. О. Д. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Т. II. – С. 308.

5. Кузьмич О. Я. Договір на користь третьої особи в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Кузьмич Олег Ярославович. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 60.

6. Новикова В. В. Безоплатні договори у цивільному праві України / В. В. Новикова. – Х.: Ксилон, 2008. – С. 66.

7. Ісаєв А. М. Зазнач. праця. – С. 32-34.

8. Ісаєв А. М. Зазнач. праця. – С. 33.

Олег Кузьмич. Особенности юридического регулирования договора дарственной с обязанностью одаренного в пользу третьего лица.

В статье исследуются особенности юридической регулировки договора дарственной с обязанностью одаренного в пользу третьего лица. Анализируя законодательство, а также юридическую литературу, определено юридическую сущность этого договора, проанализировано вопросы возникновения и исполнение одаренным в пользу третьего лица отдельных видов обязанностей.

Ключевые слова: договор дарственной; одаренный; обязанность; третье лицо; принятие исполнения; строк.

Kuzmich Oleh. Peculiarities of legal regulation of a deed of giftwith donee's obligation for benefit of a third person

This thesis examines peculiarities of legal regulation of a deed of gift with the donee's obligation for benefit of a third person. It is analyzed a question of the arisal and execution by the donee for benefit of a third person of specific types of

obligations, etc. grounding on the analysis of a Civil Legislation as well as law books.

Key words: *a deed of a gift; donee; obligation; the third person; acceptance of execution; period (term).*